

شورای آتلانتیک- مرکز جنوب آسیا

گروه کار ایران

گزارش نوامبر ۲۰۱۳

فاطمه امان و باربارا اسلاوین

ایران، افغانستان و جنوب آسیا: حل عوامل منطقه ای بی ثباتی

در مقایسه با روابط غالباً متلاطم با کشورهای عربی و غرب، جمهوری اسلامی ایران در مجموع مناسبات احترام آمیزی با همسایگان شرقی خود داشته است. پیوندهای تاریخی، زبانی، مذهبی و فرهنگی به ایران کمک کرده اند که نفوذ خود را در جنوب آسیا حفظ کند و به رغم تحریم های آمریکا، به عنوان شریک تجاری این کشورها عمل کند. ایران به علت موقعیت استراتژیک خود برای هند امکان دستیابی به افغانستان و آسیای میانه، بدون نیاز به عبور از پاکستان، فراهم می کند. اما در عین حال ایران و همسایگانش در جنوب آسیا با چالش های جدی از جمله منابع محدود آب با مدیریت ضعیف، ناآرامی های قومی، عدم تعادل انرژی، و قاچاق مواد مخدر که نیازمند راه حل های منطقه ای است، رو به رو هستند.

ایالات متحده آمریکا از طریق حمایت از برنامه ها و توافق های منطقه ای که توان ایران و کشورهای جنوب آسیا را برای حل این مسائل افزایش دهد می تواند به ثبات منطقه ای کمک کند. لازم است که توافق های بهتری در راستای اشتراک آب هیرمند، بهینه کردن مدیریت آب در ایران و افغانستان، بهبود روابط خصمانه میان افغانستان و پاکستان، و کاهش رقابت میان هند و پاکستان در افغانستان حاصل شود. پیشرفت در این زمینه برای تضمین این که افغانستان پس از خروج تقریباً همه نیروهای آمریکا و ناتو در ۲۰۱۴، بار دیگر قربانی جنگ های گروهی و جناحی نشود و به پناهگاه امنی برای تروریست ها تبدیل نگردد، ضروری است.

ایران و پاکستان

ایران اولین کشوری بود که پاکستان را در سال ۱۹۴۷ به رسمیت شناخت و پاکستان هم به نوبه خود ۳۲ سال بعد اولین کشوری بود که جمهوری اسلامی ایران را به رسمیت شناخت. در طول حکومت شاه، پاکستان به عنوان یک کشور مسلمان غیر عرب و دشمن بلوک کمونیسم متحد طبیعی ایران محسوب می شد. شاه اولین رئیس کشوری بود که که از پاکستان در سال ۱۹۴۹ دیدار کرد. هر دو کشور از بنیانگذاران پیمان طرفدار غرب بغداد در سال ۱۹۵۵ بودند که بعدها در سال ۱۹۵۹ به پیمان سنتو تغییر نام پیدا کرد. ایران، پاکستان و ترکیه همچنین در سال ۱۹۶۴ اقدام به ایجاد سازمان همکاری برای توسعه منطقه ای کردند.

برعکس، هند یکی از اعضا بنیانگذار جنبش عدم تعهد بود و به اردوگاه سوسیالیسم گرایش داشت. بر پایه اتحاد جنگ سرد، پادشاهی ایران در جنگ های میان هند و پاکستان در سال های ۱۹۴۷، ۱۹۶۵ و ۱۹۷۱ از پاکستان حمایت کرد و پس از جدا شدن بنگلادش از پاکستان نیز در ابتدا بنگلادش را به رسمیت نشناخت. پاکستان نیز به نوبه خود پس از حضور ایران در سه جزیره تنب کوچک، تنب بزرگ، و ابوموسی در خلیج فارس در سال ۱۹۷۱ از ایران حمایت کرد. اما در اوایل دهه ۱۹۷۰ ایران به تدریج توجه خود را متوجه هند کرد، در حالی که پاکستان که به واسطه جنگ ۱۹۷۱ تضعیف شده بود برای تقابل با قدرت هند، به چین نزدیک شد. در همین زمان ظهور جمال عبدالناصر در مصر و خروج نیروهای بریتانیایی از خلیج فارس موقعیت ژئوپولیتیک عربستان را به عنوان رقیب ایران و متحد آمریکا و پاکستان تقویت کرد.

ایران در برخورد با همسایه سنی خود در مجموع منافع امنیتی خود را فراتر از منافع ایدئولوژیک قرار داده است. پس از سال ۱۹۷۹ اغلب به تمایل خود مبنی بر حمایت از شیعیان تحت ستم و صدور انقلاب به پاکستان غلبه کرده است.^۱ تلاش های ایران برای جلب حمایت در پاکستان همچنین از این ناحیه ناموفق بود که شیعیان پاکستان اساساً گرایش زیادی به نمونه تئوکراتیک ایران نداشتند.

¹ Fatemeh Aman., "Iran's Shia policy keeps Pakistan on side," Jane's Islamic Affairs Analyst, November 13, 2009.

در سال ۱۹۷۹ بیشتر شیعیان پاکستان مقلد آیت الله العظمی کاظم شریعتمداری بودند و نه آیت الله روح الله خمینی رهبر انقلاب ایران. برخی از مهمترین روحانیون شیعه پاکستان مانند علامه اختر عباس نجفی از شاگردان آیت الله شریعتمداری بودند.^۲

در حالی که آیت الله خمینی و پس از او آیت الله علی خامنه ای از طریق اجازه به نمایندگان شان در پاکستان جهت استفاده از مالیات های دینی برای تاسیس مدارس مذهبی^۳ برای جلب مقلد در پاکستان تلاش هایی انجام دادند، اما بسیاری از روحانیون با نفوذ شیعه از ایران خواستند که فعالیت های خود را در چارچوب «رویکردهای فرهنگی» مانند ساختن ورزشگاه ها و ارائه خدمات رفاهی محدود کند.^۴ با درک تنوع فکری موجود در شیعیان پاکستان، نبود یکپارچگی میان آنها، و نبود علاقه به مدل سیاسی ایران، تهران تا حدود زیادی از بازی کارت شیعه برای دخالت در امور پاکستان خودداری کرد.

پاکستان هم در همین راستا یکی از کشورهای بود که در جنگ ۸۸-۱۹۸۰ ایران و عراق از ایران حمایت کرد. اما به دنبال رشد بنیادگرایی اسلامی سنی در پاکستان بعد از حمله ۱۹۷۹ شوروی به افغانستان تنش ها فزونی گرفت. مهمترین موارد تنش در این روابط از این جمله است: کشته شدن صادق گنجی، سر کنسول ایران در لاهور در سال ۱۹۹۰؛ به قدرت رسیدن طالبان مورد حمایت پاکستان در افغانستان در سالهای ۱۹۹۰، و حمله طالبان به کنسولگری ایران در مزار شریف در اوت ۱۹۹۸ که به کشته شدن ۸ دیپلمات و یک خبرنگار ایرانی منجر شد. این حادثه ایران را تا آستانه جنگ با افغانستان پیش برد. در همین زمان اما دانشمندان هسته ای پاکستان، عبدالقدیر خان در حال انتقال فن آوری هسته ای به ایران بود.

در سال ۲۰۰۴ خان به انتقال دانش هسته ای به ایران و چند کشور دیگر اعتراف کرد. او ادعا کرد که این کار را تحت فشار یکی از مشاوران نخست وزیر بی نظیر بوتو انجام داده و اضافه کرد که فرمانده ارتش پاکستان ژنرال پرویز مشرف هم در این مساله نقش داشته است. در سال ۲۰۰۸ خان این گفته خود را پس گرفت و مقامات امنیتی پاکستان را عامل انتقال فن آوری هسته ای به ایران خواند، ادعایی که توسط سخنگوی رییس جمهوری وقت پرویز مشرف رد شد.

ایران به علت نگرانی از حمایت احتمالی پاکستان از شورشیان بلوچ در استان فقیر بلوچستان ایران همیشه بطور احتیاط آمیز از درگیری طولانی مدتی با پاکستان پرهیز کرده است.^۵ در دهه ۱۹۷۰ ایران به پاکستان در سرکوب خیزش در طرف پاکستانی بلوچستان کمک کرد. هر دو کشور از بازی با کارت قومی علیه یکدیگر اجتناب کرده اند. اما برخی از ایرانی ها دولت نواز شریف را به علت کوتاهی در پیشگیری از حمله اخیر شبه نظامیان بلوچ که به کشته شدن ۱۴ مرزبان ایرانی انجامید، نکوهش کرده اند.

پاکستان و ایران می توانند از همکاری نزدیک در حوزه انرژی با یکدیگر سود زیادی ببرند اما تا کنون تحریم های آمریکا مانع از تکمیل خط لوله انتقال گاز طبیعی ایران به پاکستان و هند شده است.^۶

ایران و افغانستان

از آنجا که افغانستان به علت اینکه تا پیش از قرن بیستم بخشی از امپراطوری های گذشته ایران بوده، این دو کشور پیوندهای دیرینه ای دارند. دو کشور دارای پیوندهای مهم زبانی، فرهنگی و مذهبی هستند و بسیاری از افغان ها به زبان دری که گونه ای از زبان فارسی است صحبت می کنند و ۲۰ درصد جمعیت افغانستان شیعه است. از سال ۲۰۰۱ تا کنون، ایران سرمایه گذاری های بزرگی از جمله در تولید سیمان، جاده سازی، مخابرات و گسترش شبکه برق افغانستان انجام داده است.^۷ ایران همچنین در مقابل راه های پاکستان، بندر چابهار را به عنوان جایگزین بهتری برای ارتباط ترابری و تجارت افغانستان و آسیای میانه و هند ارائه کرده است.

ایران به عنوان سرپناهی برای آوارگان افغان، رهبران مذهبی، رهبران گروه های مبارز در چند دهه گذشته قدرت نرم خود را در افغانستان اعمال کرده است. نمونه های این قدرت نرم، اجازه فعالیت های آیت الله آصف محسنی است که جنبش اسلامی افغانستان را در شهر مذهبی قم پایه گذاری کرد و اکنون صاحب کانال تلویزیونی تمدن است که بر پایه مدل تلویزیون دولتی ایران تاسیس شده است.

اما در عین حال در مواردی هم ایران به بی ثباتی و ناامنی در افغانستان از طریق حمایت از عملیات ضد آمریکایی عناصر طالبان دامن زده است. ایران یک افغانستان بی ثبات را به افغانستان با ثباتی که بتوان از آن به عنوان پایگاهی برای حمله به ایران استفاده کرد ترجیح می دهد. ایران همچنین جهت اعمال نفوذ در بالاترین رده های دولت و پارلمان افغانستان گاه با پرداخت پول تلاش کرده است.^۸

^۲ Telephone interview with Hassan Shariatmadari, Grand Ayatollah Shariatmadari's son, September 2013

^۳ Ibid and <http://www.jamran.ir/fa/BooksahifeBody.aspx?id=3049>

^۴ <http://www.ebtekarnews.com/Ebtekar/Article.aspx?AID=9658>

^۵ Alex Vatanka and Fatemeh Aman, "The making of an insurgency in Iran's Baluchistan province", Jane's Intelligence Review, June 1, 2006.

^۶ Barbara Slavin, " 'Strategically Lonely' Iran Exploits Opportunities for Regional Influence, Atlantic Council Iran Task Force, March, 2011. (<http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/strategically-lonely-iran-exploits-opportunities-for-regional-influence>)

^۷ Fatemeh Aman, "Iran fears losing investment in Afghanistan," Jane's Islamic Affairs Analyst, May 2010

^۸ Dexter Filkins, "Iran Is Said to Give Top Karzai Aide Cash by the Bagful," *The New York Times*, October 23, 2010 (http://www.nytimes.com/2010/10/24/world/asia/24afghan.html?_r=1&)

به گفته محسن میلانی، مدیر مرکز تحقیقات استراتژیک و دیپلماتیک در دانشگاه فلوریدای جنوبی، اهداف ایران شامل «اعمال فشار بر افغانستان جهت دوری از واشنگتن و تبدیل ایران به مرکز ترانزیت کالا و خدمات میان خلیج فارس، افغانستان، آسیای مرکزی، هند و چین» است.⁹

در حالی که ایران نمی خواهد به خاطر افغانستان مناسباتش را با پاکستان به خطر بیندازد، اما مایل است که در عین حال از نفوذ پاکستان و عربستان در افغانستان بکاهد. به عنوان مثال اگر انتخابات ریاست جمهوری سال آینده افغانستان منجر به انتخاب یک رییس جمهور متمایل به پاکستان و عربستان شود ممکن است ایران با احساس خطر به حرکت های غیر مستقیم و ایدانی جهت حفظ منافع خود در افغانستان متوسل شود. ایران می تواند از پیوندهای خود با جنگ سالارانی که در سال های دهه ۹۰ میلادی میزبان آنها بوده و از عواملی که در میان دو ملیون افغان ساکن ایران دارد، برای این اهداف استفاده کند. از سوی دیگر موضع پاکستان طرفداری از پشتون هاست و مایل نیست نفوذ خود را در میان اکثریت پشتون افغانستان از دست بدهد.¹⁰

هر چه شرایط امنیتی در پاکستان بدتر شود به همان نسبت برای پاکستان توجیه اعمال نفوذ و دخالت در افغانستان آسان تر می شود. این مساله به نوبه خود می تواند هند را برای ایجاد توازن قوا به همکاری بیشتر با ایران ترغیب کند.

بسیار مهم است که همسایگان افغانستان در راستای همکاری برای امنیت افغانستان از طریق یک توافقنامه درازمدت استراتژیک و قول تلاش برای جلوگیری از بازگشت افغانستان به جنگ های جناحی ترغیب شوند. ایالات متحده آمریکا باید ایران را در گفتگوهای چند جانبه در مورد آینده افغانستان پس از ۲۰۱۴ شرکت دهد. پروژه های اقتصادی هم که همکاری هند و پاکستان را در افغانستان ترغیب کنند می توانند برای افغانستان مفید باشند. پروژه معروف به «خط لوله صلح» برای انتقال گاز ایران به پاکستان و هند اولین بار در سال ۱۹۹۴ پیشنهاد شده بود.

این خط لوله که بخش داخل ایران آن کامل شده است، از مخازن پارس جنوبی ایران در عسلویه شروع می شود و از ایرانشهر و بلوچستان ایران عبور می کند. این خط قرار بود از طریق بلوچستان پاکستان، سند، خضدار و ملتان به کراچی و دهلی نو وصل شود. اما ایالات متحده آمریکا از خط لوله ترکمنستان - افغانستان - پاکستان - هند (TAPI) حمایت می کند و تحت فشار آمریکا هند از ادامه پروژه خط لوله صلح عقب نشینی کرد.

اگر روابط ایران و آمریکا بهبود یابد آمریکا ممکن است به پاکستان و هند برای تکمیل این پروژه چراغ سبز نشان بدهد. ایران و پاکستان همچنین مذاکراتی در مورد یک پروژه تامین برق ۱۰۰ مگاواتی برای بند گوادر پاکستان انجام داده اند.¹¹

یکی از قدیمی ترین و جدی ترین موارد اختلاف ایران و افغانستان مساله آب رود هلمند یا هیرمند (به فارسی) است. این مساله که در سال های اخیر به علت تغییرات آب و هوایی حادث شده است، ریشه در سال های ۱۸۷۰، زمانی که افغانستان تحت الحمایه بریتانیا بود و یک افسر بریتانیایی خط مرزی ایران و افغانستان را در راستای شاخه اصلی این رود قرار داد، دارد. رود هیرمند با ۱۱۵۰ کیلومتر طولانی ترین رود افغانستان است. آب هیرمند در افغانستان برای آبیاری در قندهار، هلمند و نیمروز و در ایران در استان سیستان و بلوچستان استفاده می شود.¹² در سال ۱۹۳۹ دولت رضاشاه و محمدظاهر شاه قراردادی برای استفاده مشترک از آب هیرمند امضا کردند اما افغان ها آن را تصویب نکردند.

در سال ۱۹۵۰ با کمک آمریکا دولت های افغانستان و ایران کمیسیون دلتای رود هیرمند را تشکیل دادند. این کمیسیون که از کارشناسانی از آمریکا، شیلی و کانادا تشکیل شده بود، توصیه هایی را در سال ۱۹۵۱ تدوین کرد که هم از سوی ایران و هم افغانستان رد شد.¹³ در سال ۱۹۷۳ نخست وزیر وقت ایران امیر عباس هویدا و نخست وزیر افغانستان، محمد موسی شفیق، موافقت نامه ای را امضا کردند که بر اساس آن ۲۲ متر مکعب در ثانیه از آب هیرمند بسوی ایرانی جاری می شد و ایران حق داشت تا ۴ متر مکعب بیشتر هم آب بخرد. در مقابل ایران به افغانستان امکان دسترسی به بنادر بندر عباس و چابهار را می داد. اما این توافق هم تصویب نشد و وقایع بعدی - کودتای ۱۹۷۳ افغانستان، انقلاب ۱۹۷۹ ایران، اشغال افغانستان توسط شوروی، و ظهور طالبان در سال ۱۹۹۵ - مانع از حل این مشکل شد.

به دنبال بحران ایجاد شده از سوی طالبان، کشتن شیعیان افغان و نیز دیپلمات های ایرانی در مزار شریف در سال ۱۹۸۹، دولت طالبان اقدام به بستن درجه های سد کجکی بر روی رود هیرمند کرد و جریان آب به سوی ایران را بست، که تا سال ۲۰۰۳ ادامه

⁹ Mohsen M. Milani. "Iran's Policy Towards Afghanistan" *Middle East Journal*, Spring 2006 (http://works.bepress.com/mohsen_milani/1)

¹⁰ Shuja Nawaz, "Wikileaks Aftermath," *The Atlantic Council*, August 6, 2010 (<http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/wikileaks-aftermath>)

¹¹ "Pakistan, Iran vow to jointly pursue major projects," *Dawn.com*, October 16, 2012 (<http://beta.dawn.com/news/757341/pakistan-iran-vow-to-jointly-pursue-major-projects>)

¹² Laura Jean Palmer-Moloney and Kea U. Duckenfield, "A Matter of Regional Water Security: The collision of supply and demand in the Sistan Basin of Afghanistan and Iran" (white paper submitted to the *Journal of Military Geography* for publication)

¹³ Ibid.

یافت. این دوران مصادف با یکی از بدترین خشکسالی‌ها در جهان بود.¹⁴ در نتیجه تیره‌های گوناگون ماهی و پرندگان نابود شدند و صدها هزار راس احشام از بین رفت.¹⁵

این مساله در حاشیه کنفرانس بن در سال ۲۰۰۱ نیز مطرح شد اما گفتگوها و تلاش‌های بعدی وزارت امور خارجه ایران از جمله ملاقات هیات ایرانی - افغان در سال ۲۰۰۴ نتوانست به نتیجه جدی برسد.¹⁶ ایرانی‌ها گلّه می‌کنند که آب فقط وقتی به ایران می‌رسد که در افغانستان مازاد آب وجود داشته باشد.¹⁷ ایرانی‌ها همچنین ایالات متحده را متهم می‌کنند که مانع از این می‌شوند که دولت افغانستان به توافق ۱۹۷۳ عمل کند و استدلال می‌کنند که این معضل نتیجه نبود روابط خوب میان ایران و امریکاست.¹⁸

افغان‌ها در مقابل استدلال می‌کنند که ۹۵ درصد این رود در افغانستان جریان دارد. سلطان احمد بهین، یک سخنگوی سابق وزارت خارجه افغانستان می‌گوید نمی‌توان آب به ایران فرستاد در حالی که افغان‌ها در ایالت نیمروز با کمبود آب رو به رو هستند. او همچنین استدلال می‌کند که بسیاری از چاه‌های مرزی ایران که برای ذخیره آب حفر شده‌اند، بر خلاف همه توافقات موجود میان دو کشور است.¹⁹ چندین مورد تظاهرات در افغانستان برای فشار به دولت جهت کنترل بهتر آب افغانستان صورت گرفته است.

نبود تلاش برای حل مساله باعث ایجاد فاجعه زیست محیطی روزافزون شده است. بر اساس پیش‌بینی‌های اخیر کمبود آب در جنوب شرقی ایران و جنوب غربی افغانستان گسترده‌تر نیز خواهد شد.²⁰ وضعیت بستر هامون که مجموعه‌ای از زمین‌نمدار، دریاچه و برکه‌هایی است که محیط مناسبی برای حیات وحش است بسیار وخیم شده است.

در سال‌های اخیر آب رود هیرمند به این منطقه نمی‌رسد.²¹ محمد باقر صدوق، معاون پیشین امور زیست محیطی طبیعی در سازمان محیط زیست ایران افغان‌ها را متهم می‌کند که برای آبیاری مزارع خشک‌خاش خود ایران را از آب هیرمند محروم کرده‌اند.²² در این میان دریاچه خشک شده هامون به ایجاد به اصطلاح بادهای ۱۲۰ روزه کمک کرده است، طوفان شنی که بنا به گفته کمیته سلامت و امور انسانی مجلس ایران باعث پراکنده شدن و گسترش بیماری‌های عفونی است.²³ نماینده‌ای از شهر زابل و هیرمند اظهار کرد که خشکسالی باعث مهاجرت کلان از این منطقه شده است.²⁴

نگرانی فزاینده‌ای وجود دارد که بدون توافق بر سر تقسیم آب هیرمند، پس از خروج نیروهای آمریکا و ناتو، بی‌ثباتی در افغانستان تشدید شود.²⁵ عدم حل این مشکل همچنین به گسترش فقر در استان سیستان و بلوچستان ایران دامن می‌زند. محققان آمریکایی لاراجین پالمر - مولونی و کی او داکنفیلد تشکیل یک کمیته فرامرزی شامل موسسه‌ها آمریکایی، اروپایی و سازمان ملل را برای مدیریت مساله آب و گسترش «گروه حوزه آب» (که هم اکنون هم موجود است) توصیه می‌کنند تا از این طریق به افغانستان جهت ارتقا توانمندی‌های تخصصی خود در اندازه‌گیری جریان آب و استفاده بهینه از آب کمک شود. پالمر - مولونی و داکنفیلد پیشنهاد می‌کنند که «مدیریت درست آب در بستر سیستان می‌تواند همکاری‌های نزدیک‌تر با ایران را در زمینه ثبات و توسعه در افغانستان ترغیب کند و به طور بالقوه چهارچوبی برای همکاری میان ایران و آمریکا ایجاد نماید.»²⁶

ایران و هند: دوستان جدید و قدیم

با آنکه ایران از نظر تاریخی به پاکستان نزدیک‌تر بوده اما، به ویژه پس از انقلاب ۱۹۷۹ ایران، روابط خوبی با هند ایجاد کرد.²⁷ خارج شدن ایران از پیمان سنتو و پیوستن به جنبش عدم تعهد باعث خشنودی هند شد.²⁸ هندوستان در جریان جنگ ایران و عراق موضع بی طرفانه‌ای گرفت و خود را در درگیری‌های افغانستان پس از حمله شوروی دخالت نداد. اما پس از فروپاشی اتحاد شوروی و روی کار آمدن طالبان در افغانستان، ایران، هند و روسیه برای حمایت از اتحاد شمال علیه طالبان همکاری کردند.

¹⁴ <http://earthobservatory.nasa.gov/Features/hamoun/>

¹⁵ Pirouz Mojtabeh-Zadeh, "Lake Hamun, a Disaster in the Making," United Nations Environment Programme Division of Technology, Industry and Economics. March 1995 (<http://www.unep.or.jp/etc/publications/techpublications/TechPub-4/lake1-7.asp>)

¹⁶ Fatemeh Aman, "Helmand waters fires Iran-Afghan dispute" Jane's Islamic Affairs Analyst (jiaa.janes.com); October 2010.

¹⁷ <http://www.khorasannews.com/News.aspx?type=1&year=1390&month=5&day=11&id=2879264>

¹⁸ <http://hamshahronline.ir/details/94876>

¹⁹ http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2009/01/090126_a-afghan-iran-hirmand.shtml

²⁰ Palmer-Moloney and Duckenfield, "A Matter of Regional Water Security"

²¹ Barbara Slavin, "Iran Faces Environmental Crisis," *Al-Monitor*, Aug. 16, 2013 (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/08/environment-pollution-iran-water.html>)

²² Fatemeh Aman, "Afghan Water Infrastructure Threatens Iran, Regional Stability," *Al-Monitor*, Jan. 7, 2013 (<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/opinion/2013/01/afghanwatershortageiranpakistan.html>)

²³ <http://zahedan.ir/irb>

²⁴ <http://sistanpress.ir/>

²⁵ Palmer-Moloney and Duckenfield, "A Matter of Regional Water Security"

²⁶ Ibid.

²⁷ Sumitha Narayanan Kutty, "Testing Axelrod: Indo-Iranian Relations and Security Cooperation (1979-2009) Social Science Research Network, May 3, 2013 (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2293227)

²⁸ Ibid.

با روند لیبرالیزه شدن اقتصاد هند که در سال ۱۹۹۱ با به قدرت رسیدن نخست وزیر تاراسیمها رانو آغاز شد و با رشد متعاقب اقتصاد این کشور، ایران به منبع مهم نفت برای هند تبدیل شد. ایران همچنین در جهت گسترش همکاری های نظامی با هند گام برداشت. علی شمخانی، فرمانده وقت نیروی دریایی ایران و دبیر کنونی شورای عالی امنیت ملی ایران، در سال ۱۹۹۴ از هند جهت تطبیق باطری های زیردریایی های روسی برای استفاده در آب های گرم خلیج فارس کمک خواست.²⁹ با بازدید از دو کشتی نیروی دریایی و مشارکت بیش از ۲۰۰ ملوان ایرانی در مانور آموزشی در جنوب هند از سال ۲۰۰۶ این همکاری های امنیتی گسترش یافت.³⁰

اما در سال های اخیر مساله برنامه هسته ای ایران بر این روابط سایه انداخته است. در سپتامبر ۲۰۰۵، در جلسه شورای حکام آژانس بین المللی انرژی اتمی و بار دیگر در فوریه ۲۰۰۶، هند به ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل به علت عدم اجرای تعهداتش بر اساس پیمان منع گسترش تسلیحات هسته ای، این پی تی، رای مثبت داد، مساله ای که برای ایران کاملا غافلگیرکننده بود.³¹

هند که خود از درون یک برنامه هسته ای غیرنظامی سلاح هسته ای تولید کرده و هرگز به این پی تی نیبوسته است، همچنین به تحریم های آمریکا با کاهش صادرات نفت خود از ایران و پرداخت ایران به ارز غیرقابل تبدیل تمکین کرده است. با این همه حجم تجارت میان ایران و هند رشد کرده و در سال ایرانی ۱۳۹۰ (مارچ ۲۰۱۱-مارچ ۲۰۱۲) با ۲۷ درصد رشد³² به ۱۵ میلیارد دلار رسیده است. در مقابل تجارت سالانه ایران با پاکستان به سختی از یک میلیارد دلار فراتر می رود.³³

هند و ایران ارزش زیادی برای نقش دو جانبه خود در بازسازی افغانستان و ساختن راه و خط آهن برای اتصال افغانستان به بندر چابهار قایل هستند. هند جاده ای در افغانستان ساخته که جاده کمربندی افغانستان را در دلارام به مرز ایران و افغانستان در زرنج متصل می کند. ایران برای کمک به سازمان راه های مرزی هند جهت ساختن این جاده، مواد اولیه و تسهیلات بندری و ترابری فراهم کرد.³⁴ ایران و هند همچنین در زمینه کمک به دالان ترانزیت شمال جنوب که شامل ۴۵۰۰ کیلومتر راه آهن از سنت پترزبورگ روسیه تا بندر عباس ایران در خلیج فارس می شود منافع مشترک دارند. این دالان می تواند بازار بزرگی را برای هند در آسیای میانه و اروپا باز کند.³⁵

تحریم ها و تجارت آسیای ایران

تحریم ها باعث شده اند که ایران سمت گیری تجارت خود را از اروپا به سوی آسیا منحرف کند و تجارت با آسیا اکنون ۸۰ درصد مبادلات ایران را تشکیل می دهد.³⁶ چین در این میان برنده اصلی بوده است. در ۱۳ سال گذشته حجم تجارت با چین ۲۲ برابر شده و چین اکنون شریک تجاری اول ایران است. در حالی که ایرانی ها از کیفیت پایین کالاهای چینی گلایه می کنند،³⁷ ایران چاره ای جز مبادله پایای نفت خود با چین ندارد.³⁸ چین میزان واردات خود را برای احتراز از تخلف در مورد تحریم آمریکا کاهش داده است، اما این کاهش در مورد هند بیشتر بوده است.

در سال ۲۰۱۲ هند ۷.۲ درصد نیاز نفت خود را از ایران تامین کرده که ۱۰.۵ درصد کمتر از سال قبل است. تا کنون در سال جاری هند واردات نفتی خود از ایران را ۲۷ درصد دیگر هم کاهش داده تا بتواند از استثنای ۱۸۰ روزه تحریم های آمریکا استفاده کند.³⁹ تا ژوئیه ۲۰۱۱ هند بیشتر پرداخت های نفتی خود را از طریق بانک هالک ترکیه انجام می داد که ۴۵ درصد آن به رویه بوده است. تا تاریخ فوریه ۲۰۱۲ همه پرداخت ها برای احتراز از تخلف در مورد تحریم به رویه تغییر یافت.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Asif Ahmed, "Time to Strengthen Indo-Iran Relations," Peace & Collaborative Development Network, February 10, 2011 (<http://www.internationalpeaceandconflict.org/profiles/blogs/time-to-strengthen-indoiranian>)

³² <http://www.jamnews.ir/detail/News/106974>

³³ <http://www.ireconomy.ir>

³⁴ Kutty, "Testing Axelrod"

³⁵ Inter-governmental Agreement on International North-South Transport Corridor, September 12, 2000 (http://www.unescap.org/tdw/Publications/TIS_pubs/pub_2182/tarns_annex2.pdf)

³⁶ <http://www.bazarkhabar.ir/News.aspx?ID=46853>

³⁷ <http://ebrat.ir/?part=news&inc=news&id=56239>

³⁸ Barbara Slavin, "Iran Turns to China, Barter, to Survive Sanctions, Atlantic Council Iran Task Force, November, 2011 (<http://www.atlanticcouncil.org/publications/issue-briefs/iran-turns-to-china-barter-to-survive-sanctions-1>)

³⁹ Nidhi Verma and Meeyoung Cho, "India leads Asian cuts in Iran oil imports ahead of waiver review," Reuters, May 21, 2013 (<http://www.reuters.com/article/2013/05/21/iran-sanctions-waiver-idUSL3N0DQ2N520130521>)

تحریم‌ها در مورد صنایع نفتی و شرکت‌های متعلق به سپاه پاسداران ایران را مجبور کرد که به دنبال کالاهای دیگری برای صادرکردن برود که صادرات شمش آهن به چین و آهن اسفنجی، به عنوان یک گزینه ارزان‌تر برای تولید فولاد، به هندوستان از جمله آن است. برای چین آهن خام ایران گزینه ارزانه‌تری در مقابل شمش آهن برزیل و استرالیا است و در فاصله آوریل تا ژوئیه ۲۰۱۳ صادرات آهن اسفنجی از ایران به هند دو برابر شد و ایران از این طریق به ۲۰۰ میلیون دلار درآمد دست یافت.⁴⁰

هند توانست در حالی روابط تجاری خود با ایران را حفظ کند که مناسبات هند و اسرائیل، که پس از فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۲ شکوفا شد، در حال گسترش دائمی است. هم‌اکنون اسرائیل سومین تامین‌کننده تسلیحات هندوستان است و این صادرات به هند تقریباً نیمی از صادرات تسلیحاتی اسرائیل را تشکیل می‌دهد.⁴¹ در سال ۲۰۰۸ هند یک ماهواره اسرائیلی را به مدار زمین فرستاد؛ دو کشور به ویژه پس از بمب‌گذاری سال ۲۰۰۸ در بمبئی همکاری‌های فزاینده‌ای در زمینه امنیتی و مقابله با تروریسم دارند و اسرائیل تجهیزات نظارت مرزی در اختیار هند قرار می‌دهد. در عین حال هند نمی‌خواهد روابط خود را با ایران، روابطی که در صورت بازگشت طالبان به قدرت در افغانستان برای هند بسیار حیاتی خواهد بود، به خطر بیندازد. آن گونه که تحلیلگر سیاسی هاراش پانت گفته است «هند نمی‌خواهد ایران را از دست بدهد. هند خود را برای بدترین سناریو پس از خروج کامل آمریکا از افغانستان آماده می‌کند.»⁴²

تازیهانه تجارت مواد مخدر

دهه هاست که خاک ایران به عنوان راهی برای انتقال مواد مخدر از افغانستان و پاکستان به اروپا استفاده می‌شود. اما تهدید اصلی برای ایران تهدید داخلی است؛ حدود ۲ میلیون معتاد، که اغلب در سنین ۱۸ تا ۲۵ سالگی هستند، به طور گسترده‌ای با بی‌ثباتی اجتماعی و ناکارآمدی اقتصادی در ایران مرتبط است. بر اساس برآورد سازمان ملل متحد، ایران یکی از حادثه‌ترین مشکلات اعتیاد جهان را دارد.⁴³ فرید براتی معاون پیشگیری و درمان اعتیاد سازمان بهزیستی تخمین می‌زند که ایران حدود ۷.۵ میلیارد دلار در سال برای جلوگیری و درمان اعتیاد هزینه می‌کند.⁴⁴

علاوه بر اثرهای ویرانگر اقتصادی - اجتماعی، تجارت مواد مخدر منبع اصلی تامین مالی گروه‌های شبه نظامی و شورشی بوده است. بر اساس تخمین سازمان ملل متحد ۳۰ درصد هرویین افغانستان هر سال از طریق ایران یا به ایران صادر می‌شود.⁴⁵ بنا براین مساله مواد مخدر معضل جدی امنیتی است. مبارزه با مواد مخدر نیازمند همکاری‌های منطقه‌ای است و عرصه‌ای است که در آن ایران، همسایگان، آمریکا و متحدان اروپایی منافع مشترک دارند.

مساله مواد مخدر و مشکل آب به هم مرتبط هستند. افغانستان زمانی در زمینه محصولات کشاورزی مانند انار، پسته، کشمش، زردآلو و بادام شهرت جهانی داشت. به علت چند دهه جنگ و آوارگی، افغان‌ها توجه خود را به محصولات کوتاه مدت با بازده بالا معطوف کردند. این یک علت اصلی کاهش تولید میوه و در مقابل افزایش کشت خشخاش و تولید تریاک است که به آب کمتری هم نیاز دارد. کشت خشخاش به فعالیت اصلی کشاورزی در هلمند، مرکز اصلی تولید هرویین افغانستان در ۱۰-۱۵ سال گذشته تبدیل شده است.⁴⁶ کارشناسان تاکید می‌کنند که هدف بسیاری از پروژه‌های آبی باید پر کردن ذخایر زیرزمینی آب از طریق مهار آبی باشد که طی باران‌های بهاری تا ۸ فوت در زمین فرو می‌نشیند.⁴⁷ این کار می‌تواند افغان‌ها را قادر به خارج شدن از تولید خشخاش کند.

با وجود کمک‌های قابل توجه خارجی، افغانستان موفق به ایجاد یک سامانه موثر ذخیره و مدیریت آب نشده که تا حدودی ناشی از فساد و توانمندی ضعیف مدیریتی است. همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای اجرای مدیریت موثر آب هم به نفع افغانستان است و هم به نفع همسایگان.

⁴⁰ Krishna N Das and Silvia Antonioli, "Iran boosts iron exports to China, India as oil sales slump," *Reuters*, August 23, 2013 (<http://www.reuters.com/article/2013/08/26/iran-iron-asia-idUSL4N0GR0L820130826>)

⁴¹ Jean-Loup Samaan, "The Pakistani Test of the Israel-India Partnership," *Al-Monitor*, June 23, 2013 (<http://www.almonitor.com/pulse/tr/contents/articles/opinion/2013/06/pakistantest-israel-india.html>)

⁴² Slavin, Iran Turns to China, Barter to Survive Sanctions

⁴³ "UN agency foresees increased collaboration with Iran in fight against drugs," UN News Centre, July 21, 2011 (<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39101&Cr=unodc&Cr1>).

⁴⁴ <http://www.mehrnews.com/detail/News/2085246>.

⁴⁵ Addiction, Crime and Insurgency: The Transnational Threat of Afghan Opium, UNODC October 2009.

⁴⁶ <http://www.undp.org.af/Publications/RRERS/Helmand%20Provincial%20Profile.pdf>

⁴⁷ Paul Gublin, "Corps of Engineers assesses ways to bring water to Afghan people," *www.army.mil*, April 14, 2010 (<http://www.army.mil/article/37336/>).

نتیجه

به رغم جنگ، رقابت های قومی، و تحریم های آمریکا، ایران موفق به گسترش و تحکیم پیوندهای خود در جنوب آسیا شده است. در حالی که آمریکا آماده خروج از افغانستان می شود و افغانستان در آستانه انتخاب رییس جمهور جدید در سال ۲۰۱۴ است، لازم است که آمریکا همکاری خود را با جامعه بین المللی و نیروهای منطقه ای جهت حل مشکلات این منطقه تشدید کند.

پس از هزینه های بزرگ آمریکا در درگیری ده ساله در افغانستان، چه از نظر انسانی و جان های از دست رفته و آسیب دیده و چه میلیاردها دلار هزینه مالی، بسیار مهم است که آمریکا افغانستانی به جای بگذارند که قوی و باثبات باشد و بتواند از خود در مقابل طالبان محافظت کند. ایران، هند و پاکستان هم نقش مهمی دارند. آمریکا می تواند کاتالیز اتوری باشد و به این کشورها کمک کند که با مساله افغانستان برخوردی سازنده داشته باشند. به خصوص آمریکا، سازمان ملل متحد و سازمان های توسعه باید روی کمک به ایران و افغانستان جهت رسیدن به توافق بر سر اشتراک آب هیرمند و بهبود مدیریت آب و سیاست های کشاورزی در تمام منطقه تمرکز کنند. مبارزه با تجارت مواد مخدر به علت اثرهای مخرب آن بر جمعیت محلی و نقش آن در تامین مالی افراطی ها باید به الویت اصلی بدل شود.

اگر آمریکا و ایران بتوانند در زمینه هسته ای به پیشرفت دست یابند، مساله مهمی که دولت اوپاما باید در نظر بگیرد این است که به مخالفت خود با صدور گاز طبیعی ایران به هند و پاکستان که در آن کمبود انرژی منجر به کمبود برق شده، پایان دهد. ایالات متحده همچنین باید هند و پاکستان را به همکاری برای باثبات کردن افغانستان، به جای ادامه بازی با جمع صفر جنگ های نیابتی برای اعمال نفوذ ترغیب کند. افغانستان می تواند از طریق افزایش همکاری های اقتصادی میان کشورهای جنوب آسیا به خصوص در زمینه آب و انرژی به عاملی برای ترغیب صلح میان پاکستان و هند بدل شود.